
DOKUMENTUM

AZ UTOLSÓ TANYAI ISKOLA

CS. SIMON ISTVÁN

A határ szélesebb útjai mellett nagy sárga vagy fehér falú épületek, tanyai iskolák tucatjai álltak még nem is olyan régen. Megviselt berendezésük a homályos földgömb, az elnyűtt térkép, a zsiros tábla és a nyikorgó, pacás padok azt sejtették, hogy az elmúlt egy évszázad alatt rengeteg „kinti” gyerek sajátította ott el a nehéz körülményeket vállaló tanítóktól az alapvető tudnivalókat.

A rendelkezésünkre álló adatok szerint a Tisza vidéken az 1870-es évek elején nyíltak meg az első tanyai iskolák, s egy-két évtizede söpört rajtuk végig a „végzet szele”.

A hatvanas-hetvenes években sorra becsukták a Tisza vidék tanyai iskoláit. Időközben egy részüket lebontották s a meglévők gazdasági épületté, lakóház-zá stb. váltak. Az egyetlen hírmondónak megmaradt tanyai iskola a Zentához tartozó Adahatáron található. A megfogyatkozott tanyák közt vívja harcát az idővel. Több mint 110 éve építették a 24 lépés hosszú és 10 lépés széles, sárgára festett épületet. Ölnyi széles csurgásának horogfáit díszesre faragták az egykori mesterek, alkalmi menhelyként szolgált s szolgálhat még mai is a záporok, jégverések elől. Hajlott a teteje, ki kellene cserélni a valamikor a múlt század második felében a Kárpátokból a Tiszán leúsztatott s cifrára „kézivonyozott” fákat.

Délutáni hóhullásban áll előttem a hírmondó épület. Két ablakszeme északra, pontosabban az út túloldalán levő, jobb sorsra érdemes szövetkezeti otthonra néz, amelynek homlokzatán félméteres betűk hirdetik: SZÖVETKEZETI OTTHON, ZADRUŽNI DOM – 1950. Már régóta nem tesz eleget előremutatónak szánt rendeltetésének... Keletre, a Tisza felé, hét ablak néz, a nyolcadikból vakablakot csináltak. Nyugatra két szabályos nagy és egy keskenyebb ablak tárul. A hűvös tanteremben, amely az épület felét foglalja el (a másik fele a tanító hajléka) egyebek között három sor alacsony és szűk pad látható. A tanyavilág kevéske tanulója bőven elfér benne. A helyváltoztatás sem okozhat nekik gondot, és minden bizonnyal élnek is a lehetőséggel.

A gyerekek már hazamentek, az utolsó órájuk szakköri foglalkozás volt. A kertet kapálták, s annyira belemelegedtek a munkába, hogy ebédre se akartak hazamenni, de nemcsak szorgalmasak, hanem szófogadók is. A tanító néni, Sőregi Tusa Teréz rövid magyarázattal jobb belátásra bírta őket. Majd folytatják a gyomtalanítást másnap. Van mit rendbe hozni, gyorsan nőnek a gazok.

A tanító néni folytatja a gyomirtást az iskolától másfél kilométernyire levő földjén. Egy hold kukoricát termeszt... Negyvennyolcban érkezett Adahatárra. Ez az első s – amint mondta – az utolsó munkahelye is. Hiszen már nyugdíjogosult, de ameddig lehet s amíg lesz kiket, tanítani akarja a kinti gyerekeket. A szüleiket is ő tanította, ennél fogva úgy él a lakossággal, mintha családtag lenne.

Nem gazlott el, gondozott a kukoricaföld. Pedig nem is gyomirtózta.

– Minek mérgezzem a földet és a terményt. Jól vág a kapa... Mindjárt a segítség is megérkezik, gyorsan elvégezzük a kapálást, akár be is mehetünk az iskolába.

Ekkora szolgálatkészséget és vendégfogadást már csak a tanyavilágban észlelhet a faluripporter. Persze a kapáló tanítónőt látva s nagy munkakedvét nyugtázva a pedagógusi fizetéssel is számol. Ugyanakkor költő ismerőse is eszébe jut, aki szerint a verssorokért kapott tiszteletdíj mellett még néhány sor haszonnövényt is meg kell kapálnia, hogy megéljen. Egyre elmosódottabbá válik tehát a szellemi és a fizikai munka közti határ.

A munka nemesít, hallom a harmadik vagy a negyedik osztályból, s közben az adahatári alsósok órarendje felől érdeklődöm. Látogatásunk napján ilyen volt a nyolckor kezdődő első óra a egyes tagozaton: az első és a második osztály képzőművészettel foglalkozott, a harmadik osztálynak magyar-, a negyediknek pedig természetrajzóraja volt.

Adahatárnak 1988 nyaráig nem volt műútja, s ez volt a szórványtelepülés egyik legnagyobb problémája, de ennek ellenére a sáros, kátyús úton Sőregi Tusa Teréz tanítványai közül többen is eljutottak a főiskolára, egyetemre. Persze ezek már nem tértek, nem térnek vissza bölcsőhelyükre, ám azért a kintiek számon tartják őket. Nevüket büszkén említette a tanító néni, a lakosság is méltányolja igyekezetüket.

Sáros, télvégi délelőttön állodogálunk a tanyavilág utolsó iskolájában. Élőúj-ságot készít elő a szerkesztőség „az időszerű kérdésekről”. A nehéz léptű tanyaiak sorra préselik be magukat a szűk padokba, és mint annak idején, „mint-ha kéreckednének”, tétován nyújtják föl a karjukat. Az iskola megmaradása és a műút kiépítése mellett kardoskodnak, majd panaszkodni kezdenek. Az öreg Fajka izzadva adja elő, hogy az adókiivető és más megmondhatók még mindig azt hiszik, hogy ha a parasztot este megkopasztják, reggelre kinő a tolla... Belegebedünk... Gyorsan jegyzetelünk, sietnek délidőben haza az emberek.

Egy kissé megilletődve nézegetjük a képeket, rajzokat és a kitömött állatokat. Ragaszkodunk. Ez a tanterem nekem már az első pillantásra ismerősnek, sőt bensőségesnek tűnt, fáradt olajjal átitatott padlójával, srég padjaival... hasonló iskolában kaptam én is az indíttatást. Így hát a hajdani tanítót is megkíséreltem odaképzelné a mezítlábás vagy klumpás, összevont, zsúfolt osztály elé. Szórakozottnak, de ugyanakkor kevélynek látszott, amint lajbizsebének kibuggyanó óraláncán bágyadtan meg-megcsillant a szórt őszi fény. Ezüstlánc és tajtékpipa... a pipaszárral figyelmeztetgette a mocorgókat, ám az is meglehet, hogy figyelmeztetgetés nélkül osztogatta a pacsit, a körmöst vagy a derest. Régen volt, néhány emberöltővel ezelőtt történt, nincs, ki számot adjon róla.

Akkor még fűrtökben álltak a tanyák s ennél fogva rengeteg foltos tanulója lehetett ennek az iskolának (is); ha volt dobogója, akkor annak a szélére is jutott a mocorgókból. Egyszerre tanította mind a négy osztályt (s ez a hagyomány mindaddig meg is volt, míg volt mind a négy osztályban gyerek). Míg az elsősök vonalakat róttak a csikorgó palatáblára, addig a második osztály az összeadással bajlódott, a harmadik másolt vagy rajzolt, a negyedikesek pedig új anyagot vettek vagy feleltek, fölkeltve egyik-másik újoncnak is az érdeklődését, következményekkel járó kíváncsiságát, mert ha netán az elsős jelentkezett felelni a hallgatag negyedikes helyett, akit aztán a tanító leszamarazott, a szünetben a sértett nyomban rendre utasította a „kis okost”, akinek egy jó időre elment a kedve „a nagyok dolgába” avatkozni.

Nagyon kevés ideje jutott egy-egy gyerekre a sorsát, meglehet, mártíromságként felfogó tanítónak, a nagyérdemű Malysza Ignác uramnak, de éltetve hivatása becsületét, a legszükségesebbekre megtanította a gyerekeket. Az egyszerűet meg a Szilágyi Örszébetről szóló verset fűjni kellett. „Ki kopog, mi kopog, egy fekete holló...” – az Arany-vers hallatán talán ismételtelen elrészkenyült a tanító, s ablakot nyitva hosszan elnézett a selymes fényben fürdő határba, a szélmalom és a csárda felé, ahol estéknként homoki bort szokott inni a gazdákkal. Hosszan nézelődött, s mögötte az ablak visszfényében a homályos földgömbön apró barna foltként meg-megyivillant a Pamír vagy a Hargita.

Ritkán mozdult ki a tanyavilágból, főleg a szomszédos iskolák tanítóinál vendégeskedett, hiszen azonos volt a sorsuk és a keresetük is. A szomszédos határban, a nagyúti iskolában tanító Szűcs Máté fizetése tanulóként 1 véka búza 5 krajcár (vagy három forint, fűtés nélkül), a községtől pedig 30 forintot, 1 lánc föld hasznélvezetét és a lakást kapta. Ezért az egész tanévben rendszeresen meg kellett tartania az órákat, sőt télen a felnőtteket is oktatnia kellett, s a szegény tanoncoktól tilos volt tandíjat kérni... Ehhez igazították az adahatári tanító járandóságát, kötelezettségét is azokban a távoli 1870-es években. S ő, M. I. tette a tőle telhető. A kinti nép megsüvegelte, a lakodalomban a főhelyre ültették, s a nótája gyorsan népszerűvé vált. Egyszóval uraltatták, de vajon

mennyire érezte, érezhette úrnak magát pl. az ősztúói esőzések idején, amikor a kellemetlen időjárás vesztegzárában vergődött a vidék.

A tágas tanterem ajtaja nyitva van, kihallatszik a tanulók tanévzárás előtti tevékenysége. Az egérről és az oroszlánról olvasnak az elsősök, hangosan, begyakoroltan. Mutatóujjuk gyorsan kúszik a sorok között. Elég szépen hangsúlyozzák, sőt dramatizálják is az olvasmányt. Az oroszlán füstölgött, olvassák, majd értelmezik is: mérges volt.

A falon a kitömött, kiterjesztett szárnyú sas mellett egy szende bagoly kuporog. A madarak alatt képek, távoli hegyek és városok. A térképnél egy apró emberke áll, úgy tűnik, töpreng. Vajon hová viszik el innen a sors kifürkészhetetlen útjai?!...

A gyerekek számának csappanásával a padok is megfogyatkoztak, de még így is jóval több a pad, mint a gyerek. A múzeumba is bevettek néhányat. Múzeumi ritkaság már az ilyen iskola. A három sorban húsz pad van, a középső sor végében ülnek a gyerekek. Jöttünk föllállnak, combjukhoz szorítják a kezüket, s félhangosan bemutatkoznak. Tóth Károly, Papp Márton, Tóth Szege-di Mónika elsősök. Polyák Dénes másodikos, harmadik osztályos tanulója nincs az adahatári iskolának. Szabolcsi Szabolcs családi okokból Zentára költözött a télen. Kitűnő tanuló volt. Balog Virág Erika és Szollár Vince negyedik osztályba járnak (1987 tavaszán). A kistűi őszre Felsőhegyen folytatja az ötödik osztályt a tanyájuktól három és fél kilométerre van a buszmegálló, addig gyalogol a dűlőutakon, onnan még hét kilométert buszon utazik a faluba.

Nagy esemény színhelye volt 1988 nyarának elején az adahatári iskola és környéke. Megvalósult a kintiek dédelgetett álma, elkészült a műút. A tanterem tömve volt étellel és itallal. Az ikersátorban óriási volt a nyüzsgés, a tornyosi zenészek rendületlenül muzsikáltak. Az öreg Fajka boldogan intézkedett, s korát meghazudtoló hévvel dalolta, „Erre gyere, a szekerem után...” A tanítónő meg kipirulva hajtogatta: hát ezt is megértem. Csak a szövetkezeti otthon avatásakor volt itt kint ilyen nagy dárídó. A sátor előtt az új műúton reggelig örvénylett a csárdás.

A műút kiépítése és a buszjárat bevezetése után az iskolával kapcsolatban ismét fölmerült, hogy megszűnik. Iskolamúzeummá vagy vadászklakká alakítják át. A tanítónő, Sőregi Tusa Teréz pedig négy évtizedes helytállása után nyugdíjba vonul, de maradt minden a régiben. A tanítónő, aki egy órát sem hiányzott munkahelyéről, a nyugállományba vonulás helyett vállalta a további oktatást.

Ebben az iskolában egy tanító sem töltött el olyan sok időt, mint ő, ennél fogva ha egyszer elkészülne ennek az utolsó tanyai iskolának a krónikája, minden bizonnyal az ő nevéhez fűződne legtöbb esemény, közlendő adat. Az

1876-ban épült iskola első tanítója, M. I., aki huszonhat évig oktatott itt kint, s eperfákat is ültetett, régóta halott, de a feleségével találkoztam Zentán, kilencven év körüli volt a néni a negyvenes évek végén. Az eperfák iránt érdeklődött (terebélyes diófák állnak az előbbieik helyén), azt is elmondta, hogy szerettek itt kint, a tanyavilágban.

Elég gyakran váltogatták egymást itt a századforduló és 1948 között a tanítók. Egyikét-másikat szeretettel emlegetik tanítványaik. Nekem a negyven év alatt mintegy négyszáz tanítványom volt, egy részüknek az unokáit is tanítottam.

Ifjúsági építőbrigád tagjaként jártam itt kint először, a szövetkezeti otthont építettük, s ez aztán a munkahelyem megválasztásánál is közrejátszott. A tanfelügyelő azt mondta, miután felsorolta a többi választható iskolát is, hogy ő az adahatárit ajánlja a figyelmembe, mert ott már ismerős vagyok. Egyébként akkor, 1948-ben főleg a női tanerőt irányították a tanyavilágba, mert az a nézet uralkodott, s a tanfelügyelő is azt vallotta, hogy a nők jobban fölatalják magukat a kinti körülmények között.

– Ünnepséggel kezdődött az első napom. Pece Imre bácsi ketyegő kocsin, fehér lóval jött értem Zentára. Tizenegy óra tájban érkeztünk ki a tanyájukra. Nagy volt a nyüzsgés, a fiúk leszerelését ünnepelték. Engem is szépen megvendégeltek, s rokonukká fogadtak. Még ma is tartom Imre bácsi hozzátartozóival a rokon kapcsolatot. A többiek is segítőkészek. Összetartanak a bajban. Jól tette a tanfelügyelő, hogy ide küldött...

Délután egy óra volt, amikor betoppantam a tanterembe. A kislányokat nagyon nehéz volt szóra bírni, copfosan, piros pöttyes ruhában szóltanul ültek, de néhány nap alatt fölengedtek. Gyorsan kialakult a kölcsönös, a máig is tartó bizalom közöttünk.

Régi szép emlékek. Tizennyolc elsősöm is volt, most meg, de inkább hagyjuk a számbavételt... Annyi tanuló volt itt egy időben, hogy el se fértünk a tanteremben, a szövetkezeti otthonban is berendezkedtünk, több mint száz gyerek járt négy-öt kilométeres körzetből ide iskolába. Kisegítő tanerőt is kaptam: Sárosi Veronika, Nagy Ernő és Úrge Irén tanított velem egy ideig, mert akkor az ötvenes évek végén és a hatvanas évek elején hatosztályos volt az adahatári iskola. A hatvanas évek derekától azonban mind kevesebb a gyerek. Elmentek a fiatalok, mert olyan szemlélet alakult ki, hogy mindenhol jobban lehet boldogulni, mint itt, e termékeny földeken. De majd csak túljutunk a nehezén...

Sőregi Tusa Teréz már túl van a nehezén, nem sokkal a tanévnyitó után arról értesültem, hogy Nagy Abonyi Melindának adta át a helyét. A jelképes váltóbot tehát nem hullott a földre, de... kevés a tanuló, és ez a tény azoknak szolgált érvet, akik már korábban is be akarták csukatni ezt az iskolát.

Az adahatári iskolában járva gyakran eszembe jutott az a hajdani elárverezett

iskolában tanult versike, amelyben az a bizonyos iskolacsengő csengve-bongva csilingelve szól. Lélegzétvétel nélkül hadartuk a szórímeket, s valószínű, hogy egy másik, jobb sorsú iskolára gondoltunk, mert a mi iskolánknak nem volt csengője (a kisharang préstéglalábakon ugyan ott függött előtte, de annak más volt a rendeltetése).

Nem is hiányoltuk a csengőt, hiszen az öblös tanteremmel egy épületben volt a tanító szolgálati lakása, s az oktató néni vagy bácsi mindig rajtunk tartotta a tekintetét. Csöngetés helyett szólt, vagy egyszerűen intett, és akkor egymást biztatgatva szaladtunk be a nyikorgó, tintafoltos padokba. Ha pedig kint tágasabbnak véltük a teret, tanítónk akkor sem vitatkozott, mindig kartá-volságnyira volt tőle a koronafabot, a következő szöveg kíséretében: „Nehogy valaki utolsó legyen...” Megsuhogtatta, s mi csak úgy dúródtunk befelé.

Csengőszó nélkül is elérkezett az évszáró, a bizonyítványosztás, amikor néhány jutalomkönyv is gazdára talált: Vologya gyermekkorra, meg a Hogyan vált az ember óriássá. A csoportképet is kiosztotta a tanító, mert a szomszéd faluból való fényképész idejében „levőtetett” bennünket. A terjáni iskola tanulóiról 1953-ban készült az utolsó csoportkép, egy megtépzott nádtetős ház ereszalja előtt.

Másik iskolákba kerültem, de azoknak sem volt csengőjük, legföljebb egy rozsdás ekevasat ütögetett a pedellus vagy az ügyeletes. Mutált ugyan a csorba vasdarab, de jobb híján azért megtette, sőt a szakiskolában még stílusos is volt a tiszafára akasztott ekevas, hiszen mezőgazdasági ismereteket tanítottak ott. A tiszafa (*Taxus baccata*) még megvan, de a „csengő eltűnt, s az adatai mezőgazdasági iskola sem működik már, 1985-ben lett volna százéves, ha az „illetékesek” fontosnak tartották volna működését ezen az aszállyújtotta mezőgazdasági vidéken.

Természetesen azért egyszer-mászor én is meghallottam a hamisítatlan iskolacsengő hívogató szavát. Olyan iskolában is megfordultam, ahol automatizálták a csengetést, s ott ünnepnapokon, szünnapokon is megszólal szabályos időközökben a csengő.

Itt ennek az adahatári iskolának, a Tisza vidék utolsó tanyai iskolájának sincs csengője, de sajnos tanulója is alig van már. Sokkal több benne a pad, mint a gyerek. Csöndes, meg hát kedves a számomra, mert utolsó a fajtájából. Ereszalja és pincéje is teli van sokféle emlékkal.

Ezrek tanulták meg itt a kinti emberek közül a betűvetést. Jó öreg iskola. Meddig bírja még szusszal? S vajon mikor, és mi lesz az új rendeltetése? Iskolamúzeumvá válik, talán? ... Van miről tanúskodnia, a már lebontott vagy lakóházzá, kocsmává, gazdasági létesítménnyé vált, illetve elhagyottan, üresen álló egykori hasonló iskolák helyett is. Pl. a firigyai, rábéi, majdáni, imrepusztai, országúti, terjáni, hodicsi, a Fodor, a szalatornyai, a Bicskei, ostorkai, a Gábor, a Híres sori, a Szél, az oromparti, a Gyenes, a Bűn, a csúzdi, a Huszák, a Bakos, a Matyó, a kisúti, a nagyúti, a völgyparti, a nagyvölgyi iskola stb. helyett is.